



Тимофєєва О., Ворохобіна Д., Желавський О., Діденко Р. Розвиток лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі вивчення дисциплін гуманітарного спрямування. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2025. Том 13, № 10. С. 126-132. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i10-017>.

Tymofeieva O., Vorokhobina D., Zhelavskiy O., Didenko R. Rozvytok liderskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii ta upravlinnia sudnom u protsesi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho spriamuvannia [Development of leadership competence of future navigation and ship-operation specialists in the process of studying humanities-oriented disciplines]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2025. Vol. 13, No 10. S. 126-132. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i10-017>.

УДК 377.091.3:656.61:005.336.2

DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i10-017

Оксана ТИМОФЄЄВА

Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія», Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6645-5604>
tymofoksana@gmail.com

Діана ВОРОХОБІНА

Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія», Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7414-4133>
smileseadi@gmail.com

Олег ЖЕЛАВСЬКИЙ

Університет економіки і підприємництва, Україна
<https://orcid.org/0009-0004-5050-3981>
o.zhelavskij@gmail.com

Ростислав ДІДЕНКО

Хмельницький національний університет, Україна
<https://orcid.org/0009-0009-5821-7521>
Prettyd3nt@gmail.com

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ СУДНОМ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація. У статті представлено результати дослідження, спрямованого на теоретико-практичне обґрунтування розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі вивчення дисциплін гуманітарного спрямування. Актуальність запропонованої тематики визначається сучасними глобальними викликами морської галузі, що пов'язані з підвищенням вимог до професійної відповідальності суднових офіцерів, зростанням ризиків у діяльності екіпажів, необхідністю ефективної взаємодії в мультикультурному середовищі міжнародного судноплавства, а також посиленням уваги до людського чинника як провідної причини аварійних подій на флоті. Авторам визначено роль гуманітарних дисциплін у розвитку лідерських якостей, оскільки саме вони забезпечують освітні можливості для відпрацювання навичок міжособистісної взаємодії, вирішення конфліктів, формування професійної етики, емпатії та рефлексивної культури. Практична частина дослідження спрямована на визначення змістових і методичних засад використання гуманітарних дисциплін для формування управлінського потенціалу майбутніх судноводіїв. Розкрито ефективність застосування ситуаційного аналізу реальних морських подій, рольових ігор, тренінгів командної взаємодії, публічних дискусій, командних проєктів та рефлексивних методик, що створюють умови для набуття курсантами досвіду лідерської поведінки, усвідомлення власних сильних і слабких сторін, формування готовності діяти в умовах невизначеності. Підкреслено, що підвищення ролі гуманітарної підготовки сприяє гармонійному розвитку майбутнього офіцера морського флоту як фахівця і як особистості, здатної взяти на себе відповідальність за безпеку судноплавства та життя людей. Зроблено висновок, що розвиток лідерської компетентності в системі професійної освіти майбутніх фахівців з навігації та управління судном має здійснюватися на засадах системності, цілеспрямованості та інтеграції гуманітарної складової у професійну підготовку. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні педагогічних умов, діагностичних інструментів та інноваційних освітніх технологій, що забезпечать підвищення ефективності підготовки лідерів морської галузі.

Ключові слова: лідерська компетентність; фахівці з навігації та управління судном; курсанти і студенти; структура лідерської компетентності; професійна підготовка; дисципліни гуманітарного спрямування.

Oksana TYMOFIEIEVA*Danube Institute of the National University «Odessa Maritime Academy», Ukraine*<https://orcid.org/0000-0001-6645-5604>*tymofoksana@gmail.com***Diana VOROKHOBINA***Danube Institute of the National University «Odessa Maritime Academy», Ukraine*<https://orcid.org/0000-0002-7414-4133>*smileseadi@gmail.com***Oleh ZHELAVSKIY***University of Economics and Entrepreneurship, Ukraine*<https://orcid.org/0009-0004-5050-3981>*o.zhelavskij@gmail.com***Rostyslav DIDENKO***Khmelnytskyi National University, Ukraine*<https://orcid.org/0009-0009-5821-7521>*Prettyd3nt@gmail.com*

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE NAVIGATION AND SHIP-OPERATION SPECIALISTS IN THE PROCESS OF STUDYING HUMANITIES-ORIENTED DISCIPLINES

Abstract. *The article presents the results of a study aimed at theoretically and practically substantiating the development of leadership competence in future navigation and ship-operation specialists while studying humanities-oriented disciplines. The relevance of this topic is determined by modern global challenges in the maritime industry, which are associated with increasing requirements for the professional responsibility of ship officers, growing risks in crew activities, the need for effective interaction in the multicultural environment of international shipping, as well as the increasing attention to the human factor as the leading cause of accidents at sea. The author identifies the role of humanities-oriented disciplines in developing leadership qualities, as they provide educational opportunities for practicing interpersonal interaction skills, conflict resolution, professional ethics, empathy, and a reflective culture. The practical part of the study focuses on determining the content-related and methodological foundations of using humanities-oriented disciplines to strengthen the managerial potential of future ship officers. The article reveals the effectiveness of applying situational analysis of real maritime events, role-playing activities, team interaction training, public debates, group projects, and reflective techniques that create conditions for gaining practical leadership experience, awareness of personal strengths and weaknesses, and readiness to act under uncertainty. It is emphasized that increasing the role of humanities education contributes to the harmonious development of the future maritime officer, both as a competent specialist and as a responsible leader capable of ensuring maritime safety and safeguarding human life. The study concludes that the development of leadership competence in the system of professional education for future navigation and ship operation specialists must be carried out on the basis of systematicity, purposefulness, and the integration of the humanities component into professional training. The prospects for further research include the development of pedagogical conditions, diagnostic tools, and innovative educational technologies that will improve the effectiveness of preparing leaders for the maritime sector.*

Keywords: *leadership competence; navigation and ship-operation specialists; cadets and students; structure of leadership competence; professional training; humanities-oriented disciplines*

Постановка проблеми. Морська галузь у XXI столітті розвивається в умовах постійних технологічних трансформацій, зростання глобальної конкуренції, посилення міжнародних вимог до безпеки судноплавства та екологічної відповідальності. У таких умовах зростає значущість людського чинника, який, за даними досліджень, залишається провідною причиною більшості аварійних подій у світовому флоті. За оцінками експертів, від 75 % до 96 % морських аварій можна віднести на рахунок людської помилки [1]. Від ефективності управлінських рішень судноводія, рівня його комунікативної взаємодії з екіпажем, уміння організовувати виконання завдань залежить не лише результативність судноплавства, а й збереження життя людей та довкілля. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном.

Попри наявність міжнародних стандартів підготовки судноводіїв та їхньої управлінської діяльності, зокрема вимог Конвенції ПДНВ (STCW) [2] щодо формування навичок лідерства і командної взаємодії, у практиці морської освіти все ще переважає технократична модель навчання. Основний акцент здебільшого зміщено на відпрацювання маневрування судном, знань із судноводіння, навігаційного обладнання, морського права та безпеки. Натомість питання розвитку особистості майбутнього офіцера, формування в нього цінностей, здатності брати відповідальність, здійснювати психологічну підтримку екіпажу та управляти ризиками часто залишаються поза належною увагою.

Дисципліни гуманітарного спрямування, що мають високий потенціал у формуванні лідерських якостей, нерідко сприймаються як другорядні, допоміжні, не пов'язані безпосередньо з професійною діяльністю судноводія. Це породжує суперечність між необхідністю розвитку інтегрованих управлінських і соціальних компетентностей судноводія та реальними підходами до організації освітнього процесу. Сучасний фахівець з навігації має бути не лише висококваліфікованим виконавцем, а й лідером, який упевнено керує командою в умовах невизначеності, тиску та відповідальності.

Додатковим чинником загострення проблеми є зростання ролі мультикультурної взаємодії у міжнародному судноплаванні, що потребує від командного складу високого рівня емоційного інтелекту, толерантності, уміння забезпечувати психологічний комфорт і запобігати конфліктам у багатонаціональному екіпажі. Професійні помилки на ґрунті нездатності організувати спільну діяльність стають особливо небезпечними в умовах цифровізації навігаційних процесів, коли втрата уваги або непорозуміння може спричинити критичні наслідки.

Отже, наявною є ще одна суперечність, зокрема між глобальними вимогами судноплавства до лідерської компетентності фахівців з навігації та управління судном реальним рівнем з одного боку, та рівнем її сформованості у випускників морських ЗВО, а також поточним використанням навчального потенціалу гуманітарних дисциплін.

Це вказує на потребу у науковому обґрунтуванні й удосконаленні наявних педагогічних підходів до розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном саме у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Це визначає актуальність дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика розвитку лідерської компетентності майбутніх офіцерів морського флоту і судноводіїв представлена у вітчизняному науковому дискурсі досить широко, однак з різних акцентів і методологічних позицій. Дослідження О. Діденка та М. Костюченка [3] висвітлюють еволюцію наукового підходу до розуміння лідерської компетентності, окреслюючи її як інтегральну характеристику професіонала, що поєднує управлінські, комунікативні, соціально-психологічні та мотиваційні компоненти. У інших публікаціях розкрито змістове наповнення поняття «лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління судном», що формує основу для побудови педагогічних моделей її розвитку саме у морській освіті [4].

Питання лідерських якостей офіцера-судноводія як важливої складової професійної діяльності досліджує О. Безлуцька, яка наголошує на зростанні ролі поведінкових характеристик у забезпеченні безпеки судноплавства [5]. Дослідниця І. Швецова [6] звертає увагу на комунікативний компонент лідерства майбутніх судноводіїв, який визначає ефективність командної взаємодії в екіпажі. Теоретичні аспекти лідерської компетентності фахівців морської галузі, зокрема її структурування та взаємозв'язок із професійною готовністю, висвітлено у працях Д. Ворохобіної [7].

У руслі студентоцентричної парадигми сучасної освіти Т. Гуменникова обґрунтовує педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу майбутніх судноводіїв, підкреслюючи важливість індивідуалізації професійної підготовки [8]. Робота В. Тюріної [9] демонструє підходи до оцінювання рівня сформованості лідерської компетентності курсантів силових структур, що може бути адаптовано до морської освіти. Дослідниця Д. Едемova аналізує сутнісні характеристики особистісного лідерського потенціалу, трактуючи лідерство як поєднання природних якостей та набутих навичок [10].

Практико-орієнтований підхід до лідерства розглядають автори посібника «Лідерство в судовому екіпажі» [11], який розкриває специфіку управлінських взаємин на борту судна та особливості командної роботи у мультикультурних екіпажах. Дослідження психологічних аспектів діяльності моряків представлено у працях Г. Криворотька [12] й П. Криворучка [13], які описують вплив екстремальних умов плавання, ізоляції й тривалого стресу на поведінку та управлінські дії членів екіпажу.

Загальний аналіз літератури дає можливість констатувати, що науковці виокремлюють лідерську компетентність як ключову складову професійного становлення майбутніх фахівців з навігації та управління судном. Водночас питання ефективного використання потенціалу гуманітарних дисциплін у її розвитку ще не дістало достатнього висвітлення, що визначає необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних засад розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі вивчення дисциплін гуманітарного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження, зокрема узагальнення наукових джерел [3; 5; 7; 8] дозволяють зробити висновок, що теоретичні основи розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном ґрунтуються на положеннях особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та студентоцентрованого підходів до професійної освіти. Згідно з вимогами Конвенції ПДНВ (STCW) [2], судновий офіцер має бути здатним організовувати взаємодію екіпажу, приймати рішення у складних ситуаціях, забезпечувати безпечне керування судном. Це передбачає наявність інтегрованого комплексу компетентностей, що поєднує управлінські, комунікативні, психологічні, емоційно-вольові та ціннісні характеристики особистості.

Особистісно орієнтований підхід визначає майбутнього фахівця активним суб'єктом професійного саморозвитку [14]. Лідерські здібності не зводяться до набору окремих якостей, оскільки вони формуються через досвід відповідального впливу на інших, що набувається в процесі соціальної взаємодії. У цьому контексті гуманітарні дисципліни створюють освітні умови, де курсанти і студенти

відпрацьовують навички комунікації, критичного мислення, емпатії, морального вибору та командної роботи.

Компетентнісний підхід забезпечує методологічну основу для визначення структури лідерської компетентності судноводія. Вона включає когнітивний компонент (знання про управління екіпажем, психологію взаємодії), діяльнісний (навички розподілу відповідальності, прийняття рішень, стресостійкість), ціннісний (професійна етика, відповідальність за безпеку та життя людей) і рефлексивний (здатність аналізувати власне лідерське функціонування) [4]. Гуманітарні дисципліни дозволяють змістовно поєднати ці складові через вивчення культури, права, психології, етики професії моряка.

Діяльнісний підхід підкреслює значущість практичних форм навчання. Ситуаційні завдання, рольові тренінги, аналіз морських інцидентів, моделювання конфліктів у екіпажі сприяють формуванню поведінкових навичок лідера. Це створює підґрунтя для подолання розриву між академічним засвоєнням знань і реальними викликами судноводної практики.

Важливим є студентоцентроване навчання [15], яке враховує індивідуальні стилі лідерства, особливості характеру та мотивації майбутніх офіцерів. Визнання різноманітності особистісних проявів допомагає формувати вміння ефективно співпрацювати в мультикультурних екіпажах, що є стандартною умовою міжнародного судноплавства.

Важливим теоретичним підґрунтям розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном є психологічні концепції емоційного інтелекту, які розглядають здатність усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції й емоційні стани інших членів екіпажу як ключову складову ефективного лідерства [16]. На думку науковців, емоційний інтелект забезпечує здатність лідера до конструктивної взаємодії у стресових або ризикованих умовах, сприяє формуванню довіри, зниженню конфліктності та підвищенню згуртованості команди.

Для судноводійської діяльності ця якість має особливе значення. Робота в морі супроводжується тривалою ізоляцією, високою відповідальністю, фізичним і психічним навантаженням, необхідністю взаємодії у багатонаціональних екіпажах. Недостатній рівень емоційної саморегуляції офіцера, невміння вчасно розпізнати чи скоригувати негативні психоемоційні стани підлеглих можуть призвести до втрати контролю над ситуацією та виникнення критичних інцидентів. Тому майбутньому лідеру морського екіпажу важливо не лише володіти знаннями й навичками судноводіння, а й проявляти толерантність, емпатію, стресостійкість і психологічну гнучкість.

Гуманітарні дисципліни, які включають елементи психології, професійної етики, соціальної комунікації, сприяють формуванню таких умінь шляхом розвитку рефлексивної культури, навичок ефективного слухання, конструктивного зворотного зв'язку, емпатійного ставлення до партнерів по екіпажу. Особливу ефективність демонструють технології активного навчання: аналіз інцидентів, моделювання конфліктних ситуацій, тренінги командування, що дозволяють курсантам відпрацьовувати емоційну саморегуляцію в умовах, наближених до професійних.

Отже, розвиток лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном у процесі опанування дисциплін гуманітарного спрямування має спиратися на системне поєднання педагогічних теорій і практик, що забезпечує гармонійне формування особистості лідера, здатного діяти в умовах високої відповідальності, ризику й професійної напруги.

Практична складова розвитку лідерської компетентності майбутніх судноводіїв у межах гуманітарної підготовки передбачає створення таких навчальних ситуацій, у яких курсанти і студенти можуть проявити управлінську ініціативу, уміння впливати на групу, координувати спільну діяльність та приймати рішення в умовах відповідальності і психологічного тиску. Саме гуманітарні дисципліни забезпечують найбільш природний простір для моделювання живої комунікації, міжособистісної взаємодії та формування моральних орієнтирів, що є основою професійного лідерства на флоті.

Одним з ключових напрямів є використання ситуаційного моделювання, коли студенти аналізують реальні морські інциденти, розглядають дії капітана і командного складу, визначають причини неправильних управлінських рішень або комунікативних прорахунків. Наприклад, на заняттях з основ професійної етики чи психології діяльності офіцера обговорюються сценарії аварій чи конфліктів на борту, де студенти пропонують варіанти дій старшого помічника для запобігання ескалації ситуації. Такі вправи допомагають усвідомити відповідальність за безпеку всього екіпажу і зрозуміти наслідки помилок людського чинника.

Важливим практичним методом є рольові ігри, що дозволяють студентам відчувати себе у позиції лідера та відпрацьовувати ефективні стилі керування. Наприклад, моделюються ситуації конфлікту між моряками з різними культурними традиціями або взаємодія на містку під тиском часу під час швартування. Такі тренінги сприяють розвитку навичок переконання, емпатії, психологічної стійкості, а також вмінню швидко координувати дії команди.

Командні проекти є ще одним інструментом формування лідерства, коли студенти співпрацюють над створенням спільного продукту, наприклад, кодексу міжкультурної взаємодії

екіпажу або інформаційної кампанії щодо зниження ризику помилок на містку. Ролі в команді свідомо змінюються, що дає можливість кожному учаснику спробувати себе в управлінській позиції, оцінити власні лідерські сильні сторони та зони зростання.

Дисципліни гуманітарного циклу сприяють розвитку публічної комунікації майбутніх лідерів через дебати та аргументовані виступи. Під час обговорення етичних дилем, питань психологічного клімату в екіпажі чи впливу людського фактора на аварійність у судноплаванні формуються впевненість у висловленні власної позиції, відповідальність за прийняті рішення і здатність впливати на інших словом і прикладом.

Особливу увагу приділяють рефлексивним практикам, які допомагають майбутньому офіцеру розвивати самосвідомість, уміння критично оцінювати власні дії. Наприклад, ведення особистого щоденника лідерського розвитку або аналіз індивідуального стилю управління дає змогу кожному курсанту усвідомити свої емоційні реакції, ставлення до членів команди і здатність до саморегуляції.

Ефективним доповненням є використання мультимедійних симуляцій та елементів тренінгів з управління ресурсами на містку (BRM), що уможливорює оцінку комунікаційних рішень у реалістичних умовах. Таким чином гуманітарні дисципліни виходять за межі теоретичного викладу і допомагають перенести отримані навички у професійний контекст судноводіння.

У результаті системного застосування таких методик гуманітарна підготовка перетворюється на середовище, де майбутній офіцер розвиває здатність забезпечувати морально-психологічний добробут екіпажу, долати стресові ситуації, прогнозувати поведінкові ризики, зберігати контроль навіть у непередбачуваних умовах морського середовища. Все це формує основу професійної управлінської готовності, що безпосередньо впливає на рівень безпеки судноплавства та ефективність виконання службових обов'язків на борту судна.

Висновки. У статті обґрунтовано важливість розвитку лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління судном як ключової умови забезпечення безпеки судноплавства, ефективності командної взаємодії та професійної результативності офіцерів морської галузі. Установлено, що сучасні міжнародні вимоги визначають лідерство й управління ресурсами екіпажу як невід'ємний складник професійної підготовки судноводіїв. Водночас у практиці морської освіти все ще зберігається дисбаланс між технічним та особистісно-управлінським компонентами професійної компетентності.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що лідерська компетентність майбутнього офіцера морського флоту є інтегральним утворенням, яке поєднує когнітивні, діяльнісні, комунікативні, ціннісно-моральні та емоційно-вольові компоненти. Особливе значення у її формуванні відіграють гуманітарні дисципліни. Вони створюють навчальне середовище для формування професійних цінностей, комунікативної культури, емпатії, відповідальності та готовності співпрацювати в мультикультурних екіпажах. Ефективність гуманітарної складової забезпечується впровадженням активних методів і практико-орієнтованих завдань, зокрема аналізу морських інцидентів, рольових ігор, командних проєктів, дебатів, рефлексивних технік та елементів BRM-тренінгів.

Отримані результати вказують на потребу системного переосмислення гуманітарної підготовки у професійній освіті фахівців з навігації та управління судном, її наповнення змістом та технологіями, спрямованими на розвиток управлінської готовності та особистісного лідерського потенціалу майбутніх офіцерів. Це формує підґрунтя для підвищення якості професійної підготовки й безпосередньо впливає на зменшення ризиків, пов'язаних з людським фактором у морській галузі.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень убачаються у науковому обґрунтуванні педагогічних умов та діагностичного інструментарію оцінювання сформованості лідерської компетентності курсантів у морських закладах вищої освіти, а також у розробленні та впровадженні авторських моделей, тренінгових програм і цифрових симуляцій, спрямованих на підвищення результативності освітнього процесу в морських закладах вищої освіти.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела фінансування. Дослідження не отримувало зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Це дослідження не передбачало використання окремих наборів даних.

Використання засобів штучного інтелекту (ШІ). Під час підготовки цієї роботи автори не використовували інструменти штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Allianz Commercial. Casualties - Behavioural and cultural risk still needs addressing. – London: Allianz Commercial. URL: <https://www.commercial.allianz.com/news-and-insights/expert-risk-articles/casualties-behavioral-and-cultural-risk.html>

2. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW). Adopted on 7 July 1978, London; entered into force on 28 April 1984. London : International Maritime Organization, 1978 (As amended). URL: <https://www.imo.org/en/ourwork/humanelement/pages/stcw-conv-link.aspx>
3. Діденко О., Костюченко М. Лідерська компетентність як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2022. №29 (2). С. 208–221. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v29i2.1046>
4. Діденко О., Ворохобіна Д. Особливості змісту поняття «лідерська компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління судном». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2022. № 29.2. С.192-207.
5. Безлуцька О. П. Лідерські якості офіцера-судноводія: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 14. Т. 1. 2019. С. 28–32.
6. Швецова І. Значущість комунікативних навичок у формуванні лідерської компетентності майбутніх фахівців з навігації і управління морськими суднами. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2023. №5 (56). С. 11-16.
7. Ворохобіна Д. Лідерська компетентність фахівців з навігації та управління судном: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. №28.1. С. 20-33.
8. Гуменникова Т. Розвиток лідерського потенціалу майбутніх фахівців з навігації та управління судном в умовах професійної підготовки, як ознака студентоцентрованого підходу. *Вісник науки та освіти*, 2023. № 10 (16). С. 521-535. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-521-534](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-521-534)
9. Тюріна В. Лідерська компетентність і визначення рівня її сформованості у курсантів як майбутніх офіцерів поліції. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т. 3. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/21.pdf
10. Едемova Д. Лідерські якості особистості та їх сутнісні характеристики. *Science and innovation*. 2018. С. 236–241
11. Костира Є. В., Топалов В. П., Позолотін Л. А., Торський В. Г. Лідерство в судовому екіпажі. *Leadership : навчальний посібник*. Одеса : Астропринт, 2011. 128 с.
12. Криворотько Г. С. Психологічна характеристика особливих умов діяльності моряків далекого плавання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2 (1), 2012. С. 400–408.
13. Криворучко П. П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні: дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02. Київ: Київський військовий гуманітарний ін-т, 1998. 263 с.
14. Берека, В. Магістерська підготовка майбутніх менеджерів освіти: особистісно орієнтований підхід. *Молодь і ринок*, 2011. №6. С. 21-25.
15. Дідук І. Студентоцентроване навчання як інструмент забезпечення якісної вищої освіти в Україні. *Scientific Collection «InterConf»*, 2023, № 162. С. 86-90.
16. Буркало Н. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Psychological journal*, 2019, №5.7. С. 34–49.

References

1. Allianz Commercial. Casualties - Behavioural and cultural risk still needs addressing. – London: Allianz Commercial. URL: <https://www.commercial.allianz.com/news-and-insights/expert-risk-articles/casualties-behavioral-and-cultural-risk.html>
2. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW). Adopted on 7 July 1978, London; entered into force on 28 April 1984. London : International Maritime Organization, 1978 (As amended). URL: <https://www.imo.org/en/ourwork/humanelement/pages/stcw-conv-link.aspx>
3. Didenko O., Kostiuchenko M. Liderska kompetentnist yak predmet naukovykh doslidzhen. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky, 2022. №29 (2). S. 208–221. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v29i2.1046> (in Ukrainian).
4. Didenko O., Vorokhobina D. Osoblyvosti zmistu poniattia «liderska kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii ta upravlinnia sudnom». Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky, 2022. № 29.2. S.192-207. (in Ukrainian).
5. Bezlutska O. P. Liderski yakosti ofitsera-sudnovodiia: teoretychnyi aspekt. Innovatsiina pedahohika. Vypusk 14. T. 1. 2019. S. 28–32. (in Ukrainian).
6. Shvetsova I. Znachushchist komunikativnykh navychok u formuvanni liderskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii i upravlinnia morskymy sudnamy. ScienceRise: Pedagogical Education. 2023. №5 (56). S. 11-16. (in Ukrainian).
7. Vorokhobina D. Liderska kompetentnist fakhivtsiv z navihatsii ta upravlinnia sudnom: teoretychni aspekty. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky. 2022. №28.1. S. 20-33. (in Ukrainian).
8. Humennykova T. Rozvytok liderskoho potentsialu maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii ta upravlinnia sudnom v umovakh profesiinoi pidhotovky, yak oznaka studentotsentrovanooho pidkhodu. Visnyk nauky ta osvity, 2023. № 10 (16). S. 521-535. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-521-534](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-521-534) (in Ukrainian).
9. Tiurina V. Liderska kompetentnist i vyznachennia rivnia yii sformovanosti u kursantiv yak maibutnikh ofitseriv politsii. Innovatsiina pedahohika. 2020. Vyp. 20. T. 3. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/21.pdf (in Ukrainian).
10. Edemova D. Liderski yakosti osobystosti ta yikh sutnisni kharakterystyky. Science and innovation. 2018. S. 236–241 (in Ukrainian).
11. Kostyria Ye. V., Topalov V. P., Pozolotin L. A., Torskyi V. H. Liderstvo v sudovomu ekipazhi. Leadership : navchalnyi posibnyk. Odessa : Astroprynt, 2011. 128 s. (in Ukrainian).

12. Kryvorotko H. S. Psykholohichna kharakterystyka osoblyvykh umov diialnosti moriakiv dalekoho plavannia. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 2 (1), 2012. S. 400–408. (in Ukrainian).
13. Kryvoruchko P. P. Psykholohichne zabezpechennia profesiinoi diialnosti korabelnykh spetsialistiv u tryvalomu plavanni: dys. ... kand. psykol. nauk: 20.02.02. Kyiv: Kyivskiy viiskoviy humanitarnyi in-t, 1998. 263 s. (in Ukrainian).
14. Bereka, V. Mahisterska pidhotovka maibutnikh menedzheriv osvity: osobystisno oriientovanyi pidkhd. 2011. Molod i rynok, №6. S. 21-25. (in Ukrainian).
15. Diduk I. Studentotsentrovane navchannia yak instrument zabezpechennia yakisnoi vyshchoi osvity v Ukraini. Scientific Collection «InterConf», 2023. № 162. S. 86-90. (in Ukrainian).
16. Burkalo N. Psykholohichni osoblyvosti emotsiinoho intelektu. Psychological journal, 2019, №5.7. S. 34–49. (in Ukrainian).

/ Матеріал надійшов до редакції: 26.10.2025 р. / Прийнято до друку: 28.11.2025 р. / Опубліковано: 30.12.2025 р. /